

مرزهای ایران^۱

مرز و سرزمین، اغلب عامل منازعه‌ها و فرسایش امنیت در روابط بین الملل بوده و بویژه در غرب آسیا (جایی که تنها بسیاری از قضایای سرزمینی و مرزهای حل نشده، بلکه همچنین پیدایش ملت‌های تازه بر منازعه‌های مسلط سرزمینی و مرزی افزوده). ایران که با پانزده کشور همسایه است دارای بیشترین همسایه بوده و این امر حساسیت‌های سرزمینی و مرزی آن را افزایش داده است. با این وجود، ایران یکی از کشورهایی است که از اطلاعات دسته بندی شده و تحلیلی درباره مرزهای خود برخوردار نیست. این امر بدین لحاظ است که مرزهای ایران تاکنون به گونه ای سیستماتیک و فراگیر مطالعه نشده است. این کمبود بویژه هنگامی اهمیت پیدا می نماید که بدانیم مفاهیمی چون "دولت"، "سرزمین" و "مرز" که در اروپای قرن نوزدهم پرداخته شده اند ریشه در تمدن ایران باستان دارند.

کتاب *مرزهای ایران* با بررسی موضوعات مرتبط با مرز مشترک جمهوری اسلامی ایران با کشورهای ترکیه، ترکمنستان، ارمنستان و افغانستان تلاش دارد در جهت شناسایی وضعیت مرزی، خصوصیات مناطق مرزی، مشکلات و کاستی‌های مربوط و همچنین یافتن آسیب پذیری‌های مرتبط با مناطق و موضوعات مرزی که در طراحی و تدوین استراتژی‌های نظامی و امنیتی نقش تعیین کننده ای را ایفا می کنند بعنوان راهنمای مفیدی برای امور تحقیقاتی و اجرایی بکار آید. این کتاب بطورکلی بصورت چهار دفتر تدوین شده که هر دفتر به ترتیب به بررسی وضعیت مرز ایران و ترکمنستان، ایران و ترکیه، ایران و ارمنستان، ایران و افغانستان می پردازد. به لحاظ اهمیت موضوعات بررسی شده در کتاب مرزهای ایران فهرست کتاب مذکور در ذیل می آید:

۱ مرزهای ایران، موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران، ۱۳۸۶، چاپ اول، ۵۹۶ صفحه.

دفتر نخست بررسی وضعیت مرز ایران و ترکمنستان را مطالعه می کند و در چهار بخش می آید: بخش اول با عنوان همکنشی جغرافیا، تاریخ و سیاست در روابط ایران و ترکمنستان می باشد که شامل نه فصل بوده مباحث آن عبارتند از: در مفهوم مرز؛ جغرافیای ترکمنستان؛ تاریخ ترکمنستان؛ پیمان‌های ناظر بر مرز ایران و ترکمنستان؛ میله گذاری مرز ایران و شوروی (ترکمنستان و...) .

عنوان بخش دوم "مرزهای دریایی ایران و ترکمنستان" است که موضوع نظام حقوقی خزر را برمی گیرد.

مسائل مشترک مرزی عنوان بخش سوم بوده که مباحث: ایمنی و سلامت در مرز؛ رودخانه‌های مرزی ایران و ترکمنستان؛ یافت ایلی و پراکنندگی سرزمینی ترکمن‌ها را توضیح می دهد.

دیداری از مرز ایران با ترکمنستان گزارش بخش چهارم کتاب است که مطالب: دیدار از مرز سرخس با ترکمنستان؛ سفر به مناطق مرزی بجنورد؛ سفر به مناطق مرزی " لطف آباد درگز"؛ سفر به مناطق مرزی " باجگیران"؛ سفرنامه عشق آباد را دربردارد.

عنوان دفتر دوم بررسی وضعیت مرز ایران و ترکیه بوده که شامل بخش‌های مرزهای جمهوری اسلامی ایران و ترکیه؛ وضعیت مناطق و شهرهای مرزی ترکیه با ایران؛ روابط مرزنشینان دو کشور می باشد.

در دفتر سوم نگارنده سعی نموده است نگاه اجمالی به وضعیت مرزی میان ایران و ارمنستان داشته و در این راستا به بررسی سیستم حمل و نقل؛ وضعیت سوخت و امور فرهنگی و اجتماعی مناطق مرزی می پردازد.

در دفتر آخر وضعیت و سابقه مرز ایران و افغانستان مطالعه شده همچنین بستر تاریخی شکل گیری مرز ایران و افغانستان؛ قومیت‌ها در مرز ایران و افغانستان؛ اختلافات و توافقات در مورد هیرمند و مباحث مهم مربوط به مرزهای شرقی ایران؛ راه‌ها و ارتباطات مربوط به آن و در آخر میله گذاری مرزهای ایران و افغانستان مورد بررسی قرار می گیرد.

ایران کنونی با ۱۵ کشور همسایه بوده و از ۸۷۵۵ کیلومتر مرز مشترک برخوردار است. "عمق مرز" از نقطه صفر مرزی، با پاکستان ۶۰ کیلومتر، با ترکمنستان، جمهوری آذربایجان و ارمنستان ۴۵ کیلومتر و در کرانه‌های دریایی ایران ۷۵ کیلومتر است. حسب قرارداد

کسانی که در عمق مرز زندگی می‌کنند می‌توانند پس از گذر از آیین‌های اداری و دریافت برگه از نیروی انتظامی، در دوسوی خط مرزی آمد و شد داشته باشند.

در صفحه ۴۲۳ کتاب *مرزهای ایران* در بخش مربوط به مرز ایران و افغانستان چنین می‌خوانیم: "بخش درازی از تاریخ افغانستان کنونی را باید در متن تاریخ ایران مطالعه نمود. دست کم بخش غربی افغانستان کنونی مانند برخی دیگر از بخش‌های ایران در دوره اقتدار مرکز زیر نظر حکومت مرکزی بوده و در روزگار افول قدرت مرکزی هرچند به گونه‌ای موقت جداگانه اداره می‌شده، ولی همزمان دعاوی ایران بر این بخش‌ها مطرح بوده و به محض افزایش نسبی قدرت حکومت‌ها نسبت به اعاده حاکمیت بر آن بخش‌ها اقدام نموده است. در روزگاران پیش از اسلام، مرزهای ایران به دورترین شهرهای افغانستان کنونی می‌رسید. پس از مرگ آخرین پادشاه سلسله هخامنشی، سعی اسکندر بیشتر مصروف آن شد که نواحی شرقی شاهنشاهی ایران را به نحوی اساسی وادار به انقیاد کند و تملک آن را برای مدتی مدید تامین نماید."

همچنین، در مورد وضعیت مناطق و شهرهای مرزی ایران و افغانستان در صفحه ۴۷۹ کتاب *مرزهای ایران* آمده است:

"ایران و افغانستان کنونی را مرز مشترکی به درازای ۹۴۵ کیلومتر از یکدیگر جدا می‌سازد. در طول خط مرزی و در سوی ایران از جنوب به شمال: استان‌های سیستان و بلوچستان و خراسان و در سوی افغانستان ولایت‌های هلمند، نیمروز، فراه و هرات با یکدیگر همسایگی پیدا می‌کنند که بگونه ویژه می‌توان از شهرهای زاهدان، زابل، نهبندان، بیرجند، تایباد و تربت جام نام برد. استان‌های سیستان و بلوچستان و خراسان که در نوار مرزی جا گرفته‌اند از چشم‌اندازهای گوناگون دارای اهمیت هستند و از این رو با در نظر گرفتن اهمیت ولایت‌های آن سوی مرز در کشور افغانستان، بررسی مسائل درازای خطوط مرزی را اهمیت دوچندان پیدا می‌نمایند. سیستان و بلوچستان یکی از پهناورترین استان‌های ایران است و از این نظر پس از کرمان قرار می‌گیرد."

جغرافیای قفقاز در صفحه ۳۲۳ کتاب *مرزهای ایران* چنین توضیح داده شده است:

"قفقاز منطقه‌ای است کوهستانی در جنوب غربی روسیه که از غرب به دریای سیاه و دریای آزوف، از شرق به دریای خزر، از شمال به اراضی پست کوما - ماینچ و از جنوب به ایران و از سمت جنوب غرب به ترکیه راه دارد. در آغاز قرن نوزدهم، روس‌ها قفقاز را فتح

کردند که نتیجه آن روندی صعودی در نمودار جمعیت بود که دلیل آن تاحدی افزایش نظم و قانون، مهاجرت روس‌ها به منطقه و عوامل گذار به تجددخواهی بود. قفقاز را کوه‌های آن، به دو بخش تقسیم می‌کند که "ورین قفقاز" در شمال و "ورا قفقاز" در جنوب جای دارند. ورا قفقازیان، اکنون میان سه جمهوری تقسیم شده‌اند: جمهوری آذربایجان، گرجستان و ارمنستان. در سال ۱۹۸۹، جمعیت قفقاز ۲۱ میلیون و ۲۶ هزار نفر بود که ۷۵ درصد آن در قفقاز جنوبی و ۲۵ درصد آن در قفقاز شمالی زندگی می‌کردند. مساحت منطقه قفقاز ۴۴۰ هزار کیلومتر مربع است. این منطقه بوسیله رشته کوه‌های قفقاز بزرگ یا کوه‌های آب‌پخشان، به دو منطقه جداگانه قفقاز شمالی و قفقاز جنوبی (ماورای قفقاز) تقسیم می‌شود.

کتاب *مرزهای ایران* با استفاده از منابع و مآخذ معتبر به استناد گزارش‌ها و اطلس‌های گوناگون تدوین شده است. امروزه نمی‌توان به اهمیت روز افزون ژئوپلیتیک در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و اقتصادی بی‌توجه بود. جغرافیای سیاسی و سیاست‌های جغرافیایی هر کشور در تدوین راهبردها و خط‌مشی‌های کلی نقش تعیین‌کننده دارند. حیاتی بودن سه موضوع انرژی، آب و غذا برای مسئولان سیاسی و اقتصادی هر کشور بستگی تام جغرافیای سیاسی، حدود مرزی و مسائل سرزمینی و بالنتیجه اهمیت مطالب کتاب *مرزهای ایران* را نمایان می‌سازد. شناخت وضعیت و سوابق تاریخی مرزهای ایران برای تدوین استراتژی‌های صحیح امنیتی، نظامی، سیاسی و اقتصادی ضروری می‌باشد.